Kármán Gábor

A „kassai polgárok válasza" I. Rákóczi György kállói kiáltványára: Egy katolikus politikai pamflet 1644-ből*

A tavalyi évben megjelent antológiánk, a *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez* második kötete összeállításának utolsó fázisában, már a tördelés alatt került elő a levéltárból az itt publikálandó kézirat. Noha az I. Rákóczi György 1644-es magyarországi háborújának megindítása körül zajló vita fontos részét képezte a kötetben megjelenő szövegeknek, mégsem arról van szó, hogy ez az írás egyszerűen „lekéste a határidőt", amikor még bekerülhetett volna az antológiába. A kötet válogatásának vezérlő elve ugyanis az volt, hogy a bekerülő írásokban politikai szereplők saját nevükben érvelnek álláspontjuk helyessége és a számukra üdvösnek tűnő cselekvési irány mellett, míg a „kassai válasz" a kállói kiáltványra a politikai kérdésekben érvelő textusok egy másik típusába tartozik.[1] Olyan szövegstratégiával él, amelyet a magyar politikai viták előző szakaszában, 1619–1620-ban megjelent pamfletirodalom többször is alkalmazott, ám az 1640-es években már nem volt jellemző: hamis identitás mögé rejtőzködve kísérli meg az ellenfél érvelésének cáfolatát.[2] Külön publikációként való megjelentetését így elsősorban kuriózumjellege tette szükségessé.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem magyarországi támadásának megindítása 1644 februárjában új jelenségeket hozott a magyar politikai gondolkodás történetébe azáltal, hogy a hadviselő felek nyomtatásban is hozzáférhetővé tették a cselekedeteiket magyarázó kiáltványokat. 1619–1620-ban erre nem került sor: noha Alvinczi Péter, Pázmány Péter, Balásfi Tamás és több ismeretlen szerző is hosszasan és nyomtatásban taglalta érveit a háború jogossága mellett, vagy épp annak ellenében, a fejedelem nem jelentette meg egyetlen kiáltványjellegű írását sem.[3] Ezek – a Bocskai-felkelés manifesztumjellegű dokumentumaihoz hasonlóan – csak akkor láttak nyomtatásban napvilágot, ha a Német-római Birodalomban, vagy még annál is nyugatabbra fekvő területeken egy vállalkozó szellemű kiadó kezébe kerültek, aki a közönség érdeklődésére és vásárlóerejére számítva megjelentette őket.[4] Ezzel szemben 1644-ben mind III. Ferdinánd magyar király, mind I. Rákóczi György nevében saját kezdeményezésre jelent meg egy-egy manifesztum, sőt, a

* A közlemény megírásához nyújtott segítségükért és az együttgondolkodásért köszönetet mondok Báthory Orsolyának, Fazekas Istvánnak, Mihalik Béla Vilmosnak, Szabó András Péternek és Zászkaliczky Mártonnak.

[1] Lásd a kötet bevezetését: FMPGT II. 9–12.

[2] Áttekintő jelleggel lásd az első kötet bevezetését: FMPGT I. 7–14.

[3] Heltai, 2008, 285–286; Almási, 2014; Tömösvári, 2015; Kármán, 2019.

[4] Teszelszky–Zászkaliczky, 2012.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 467 2022. 01. 27. 13:14:38

magyar rendi politika vezetője, Esterházy Miklós nádor is szükségesnek látta, hogy részletes érvelését széles körben megismerhetővé tegye.

Azt, hogy ez mennyire nem volt magától értetődő, híven mutatja, hogy ezúttal sem a támadó fél, az erdélyi fejedelem kezdeményezte az érvek nyomtatásban folyó háborúját. I. Rákóczi György Nagykállóról 1644. február 17-én kiadott kiáltványa a Bethlen által is követett hagyományt folytatta, a csatlakozásra felszólító magyar nyelvű körlevelet azok címzettjei, a vármegyék, kéziratos formában kapták kézhez.[5] Nyomtatásban jelent meg ezzel szemben az a néhány nappal később, február 23-án kelt, III. Ferdinánd nevében fogalmazott latin nyelvű manifesztum, amely I. Rákóczi György háborújának jogtalan mivoltát volt hivatott bizonyítani. A valószínűleg Esterházy Miklós által fogalmazott írás nem a kállói kiáltványra felelt (az ilyen rövid idő alatt el sem juthatott Bécsbe), hanem egy korábban elfogott diplomáciai levelezéscsomag kapcsán a fejedelem és a Svéd Korona kapcsolatait szellőztette meg.[6]

I. Rákóczi György a császár nevében fogalmazott manifesztum kézhezvétele után döntött úgy, hogy saját álláspontját nyomtatott formában is a nyilvánosság elé tárja. Kassán 1644. március 24-én kelt új latin nyelvű manifesztuma, amelyet Bártfán nyomtattak ki, komplex szöveg: a kállói kiáltványon kívül tartalmazza a fejedelem 1644. március 17-én III. Ferdinándnak írt levelét is, valamint reflexióit a császár nevében kiadott februári érvelő írásra.[7] Úgy tűnik, szándékolt célját nem érte el, külföldi gyűjteményekből egyetlen példányt sem ismerünk, ellentétben a kállói kiáltvány különböző, német, holland, francia, angol és svéd fordításaival. Úgy tűnik, a Habsburg uralkodó ellen lázadó magyarországi és erdélyi politikai tényezők továbbra sem voltak képesek irányítani üzenetük eljuttatását a szélesebb európai közvéleményhez, akárcsak Bocskai felkelésének idején. Azt, hogy a legitimációs írások újabb és újabb kiadásainak megjelentetése nem elsősorban a politikai szándék függvénye volt, hanem azt az információkra éhes nyugat-európai piac határozta meg, jól mutatja, hogy több kiadványban a kállói kiáltvány és III. Ferdinánd manifesztuma együtt látott napvilágot.[8]

A Rákóczival szemben álló oldal számára szélesebb körű lehetőségeket nyújtottak a számukra könnyen elérhető bécsi nyomdák: az 1644. évi magyar nyelvű kiadás után (amely Pozsonyban jelent meg) a fejedelemnek írott levelei latin nyelvű fordítását Esterházy Miklós már a császárvárosban adatta ki. Ugyanitt jelent meg a következő évben a bővített magyar nyelvű változat, illetve azok a levelek is, amelyeket a nádor a béketárgyalásokon Rákóczit képviselő Lónyay Zsigmondnak írt.[9] Noha I. Rákóczi

[5] A kállói kiáltvány klasszikus kiadása több helyen hibás kézirat alapján készült, ezeket átvette a későbbi újraközlés is: Toldy, 1852, 407–410; Sinkovics, 1968, 518–523. Az antológiában közölt szöveget saját kezű aláírással rendelkező kézirat alapján korrigáltuk: FMPGT II. 272–278. Bethlen hasonló körlevelei 1619-ből, 1623-ból és 1626-ból: Uo. 81–84, 195–198, 219–220.

[6] Magyar változatának kiadása: FMPGT II. 258–263.

[7] RMNy 2051. Magyar nyelvű fordítása: FMPGT II. 267–283.

[8] A különböző kiadásokról Kármán, 2011, 35; Kármán, 2019, 178, 66. j.

[9] Heltai, 2008, 287.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 468 2022. 01. 27. 13:14:38

György tervezte, hogy erre a kiadványra is hasonló érvelő jellegű nyomtatvánnyal válaszol, ez végül nem valósult meg.[10]

Az 1619–1620-as időszakhoz képest tehát feltűnő változás a válságos helyzetben a politikáról folytatott magyarországi vita terén, hogy a nyomtatott sajtó nyilvánosságában a krízis főszereplői saját hangjukon szólaltak meg. Ugyanakkor 1644-ben hiányzik az a széles körű, „értelmiségi" vita, amely Bethlen Gábor első magyarországi hadjáratát körülvette. Az egyetlen számba vehető ilyen írás egy német nyelvű válasz a III. Ferdinánd nevében kiadott manifesztumra. A szakirodalomban csak nemrégiben felbukkanó szöveg már címével *(Vorlauffer einer Siebenbürgischen Antwordt auff das ... Habsburgische Manifest...)* is jelzi, hogy a Rákóczi Györgytől várt választ kívánja megelőlegezni.[11] Noha névtelen szerzője azt állítja magáról, hogy az erdélyi fejedelem szolgálatában áll, feltűnő, hogy a császári kiáltvány érveinek cáfolatakor ritkán mond bármi olyat, amihez a helyi viszonyok ismerete kellene (és az sem megy túl annak ismeretén, hogy a magyar királyi cím nem örökletes), viszont elég nagy biztonsággal tesz utalásokat a harmincéves háború korábbi szakaszainak eseményeire. A legnagyobb terjedelmet azon merőben elméleti kérdés biblikus alapokon való tárgyalásának szenteli, vajon van-e joga a veszélyeztetett keresztényeknek ellenállnia az őket fenyegető elnyomásnak. Mindezek alapján szerzőjét egy a Német-római Birodalomban élő, a nagypolitika fejleményeit közelről követő protestáns teológusban feltételezhetjük.

Az itt közlendő dokumentum szerzője ennél sokkal merészebb szerepjátékot játszik. A szöveg saját állítása szerint Kassa városának válasza I. Rákóczi György kállói kiáltványára, annak egész szellemisége mégis arról árulkodik, hogy ez biztosan nem lehet igaz. A kállói kiáltvány állításaira pontról pontra reagáló szöveg ugyanis olyan hevesen tiltakozik Rákóczi összes, a katolikus papságot és a jezsuitákat támadó megjegyzése ellen, ami aligha valószínű egy túlnyomóan protestáns többségű és annak védelmében sorozatosan erőteljesen fellépő város politikai képviselői részéről.[12] Nyilvánvaló, hogy protestáns szerzők nem hánytorgatták volna fel I. Rákóczi Györgynek az erdélyi püspökség birtokainak szekularizációját, és az oszmánok kiűzésével kapcsolatos vágyaikat sem abban a formában közölték volna, hogy bárcsak az esztergomi érsek és a pécsi püspök visszatérhetnének régi székhelyükre. Szintén gyanús, hogy a szövegben a többes szám első személyben nem konkrétan a kassaiak, hanem az egyetlen tömbnek értelmezett protestánsok szólalnak meg, ami olyan összetartást feltételezne a felekezetek között, amilyen a korszakban nem volt jelen. Ráadásul a szöveg rendszeresen elejt önkritikusnak álcázott megjegyzéseket a protestáns lelkészek jogellenes cselekedeteiről.

A pamflet ezenkívül számos olyan érvelési stratégiát használ, mely a 17. század első felének vitairodalmában egyértelműen a katolikus oldalon számított hagyományosnak. Rendszeresen él azzal az érvvel, hogy mennyivel nagyobb veszélyt jelentenek Magyaror-

---

[10] I. Rákóczi György levele Kassai Istvánnak (Terebes, 1644. jún. 27.) TL III. 370.

[11] *Vorlauffer einer siebenbürgischen Antwordt auff das (unter käyserlichen Namen und Titul außgangenes) Habspurgische Manifest des Hauses Oesterreich* (h. n.; k. n., [1644]) online: https://diglib.hab.de/drucke/xb-9357-2s/start.htm. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.) Lásd G. Etényi, 2019, 319–320.

[12] Kassa vallási viszonyaira legújabban lásd H. Németh, 2017.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 469 2022. 01. 27. 13:14:38

ságra az oszmánok, mint a protestánsok vallásszabadságát ért sérelmek – ez Esterházy Miklós 1644-es írásaiban is visszatérő elem.[13] Protestáns szerző aligha vette volna tollára azt a mondatot, hogy a régi magyar királyok idejében „az mi evangelica religiónknak párája sem látszott", sem azt, hogy a jezsuiták kassai rendházukat „vérrel fundálták": az 1619-ben Kassán megölt két páter vértanú-kultuszának ápolása teljesen nyilvánvalóan katolikus, sőt egyházi szerzőre utal.[14] Ugyanezt a benyomást erősíti meg az is, hogy a szerző ugyanebben a szakaszban hivatkozik a mártíromságot szenvedett harminchárom pápára. Végül ebben az időszakban, amikor a magyar politikai elitben egyre élesebben rajzolódott ki a törésvonal a katolikus világi és egyházi szereplők között, nagyon valószínűtlen, hogy egy szekuláris szerző olyan magától értetődően támogatólag szólt volna arról a lehetőségről, hogy „a clerus fegyverrel is kész a pogányok ellen viaskodni".[15] Mindenesetre a pamflet érvelése nagyon eltér attól, amit Esterházy Miklósnak a kállói kiáltványra írott reflexióiban olvashatunk.[16]

A „kassai válasz" tehát azt a tradíciót követi, amelyet a magyarországi politikai pamfletirodalomban a hírhedt *Secretissima instructio* által kiváltott, nyomtatásban zajló vita kezdett meg. A szintén névtelenül megjelent, de minden jel szerint Kaspar Schoppe által írt röpirat Pfalzi Frigyes tanácsosának nevében szólt, és úgy rántotta le a leplet a protestáns politika vélelmezett erkölcstelenségéről, hogy látszólag a fiatal cseh királyt látta el hasznos útmutatással. Alvinczi Péter *Machiavellizatió*ja, amely a *Secretissima instructio* cáfolatát tűzte ki célul, követte a szöveg stratégiáját, és mondandóját egy jezsuita szájába adta. A szerepjátékot az erre született válasz, Balásfi Tamás *Castigatió*ja adta fel, amelyben a pozsonyi prépost már saját nevében ostorozta a kassai prédikátor szövegét és vele együtt a protestáns politikát. A retorikai megoldás a vita további szakaszaiban már nem is került elő többet.[17]

Nem tudjuk, az 1620-ban lezajlott ütésváltás emléke sarkallta-e a „kassai válasz" szerzőjét a szerepjátékra. A szöveg semmilyen szinten nem utal a *Secretissima instructio* által kiváltott vitára, és valójában stratégiája is más, hiszen a Schoppe-féle röpirat és Alvinczi válasza az ellenfél szájába adja „önleleplező" állításait, míg a „kassai levél" azt hivatott bizonyítani, hogy I. Rákóczi György igazában protestáns hittestvérei sem hisznek. A Bocskai-felkelés óta hangoztatott érv, amely szerint a Magyarországra haddal jövő erdélyi fejedelmek valójában nem „religiót," hanem „regiót" keresnek (vagyis nem a hit védelmében, hanem pusztán területszerzés szándékával hadakoznak), így még sokkal nagyobb nyomatékot kaphatott.

Nem tudjuk, milyen visszhangot keltett volna a röpirat, ha eljut a terjesztés fázisáig: jelenlegi ismereteink szerint ugyanis torzóban maradt. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának egy gyűjteményes fondjában fennmaradt kézirat nyilvánvalóan

[13] Kármán, 2011, 58–59.
[14] Száraz, 2015.
[15] További irodalommal: Péter, 1983, 180–183; Szabó, 2019, 257.
[16] FMPGT II. 286–292.
[17] Heltai, 2008, 285–286; Almási, 2014. A vita három tételét magyar fordításban megjelentettük: FMPGT I. 133–198.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 470 2022. 01. 27. 13:14:38

befejezetlen: a kállói kiáltvány érveit sorra veszi, ám nagyjából azok felénél megáll, és retorikailag sem zárja le mondanivalóját. Ráadásul úgy tűnik, a szöveg további részei nem elvesztek, hanem el sem készültek: az Acta Publicában található kézirat tisztázat, amelyben egy kéz javításokat eszközölt az íródeák által nyilvánvalóan félreolvasott szavak helyesbítésével, és az oldal közepén fejeződik be. A dokumentum azt a benyomást kelti, mintha a szerző, mielőtt még befejezte volna művét, készíttetett volna belőle egy tisztázatot, hogy másoknak is megmutathassa, de aztán nem dolgozott volna rajta tovább.

A munka félbeszakadásának nem feltétlenül az volt az oka, hogy a szerző nem a várt visszajelzést kapta művével kapcsolatban. Az 1644. február 17-én kelt kállói kiáltvány elkészülte után nem sokkal több mint három héttel Kassa megnyitotta kapuit a fejedelem hadai előtt, I. Rákóczi György 1644. március 12-én tartotta ünnepélyes bevonulását a városba.[18] Ezzel a szerepjáték okafogyottá vált, ebben a formában a pamflet megírásának többé nem volt már értelme.

A szerzőt teljes biztonsággal a kutatás mai állása szerint nem tudjuk azonosítani. Ahogy fentebb jeleztem, szemlélete alapján nagy valószínűséggel egyházi személyről van szó. Latinos műveltséggel bír, amit szívesen fitogtat is, kedvenc szerzője a „kassai levél" alapján Sallustius, akinek *Bellum Iugurthium*ját háromszor is idézi, de előfordulnak szentenciák Plutarkhosztól és Ovidiustól is, a számos latin közmondás mellett. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy ezek az auktorok gondos tanulmányozásáról tanúskodnak, sokkal inkább azt a szintet mutatják, amelyet a gondos latinoktatás révén és a loci communes gyűjtemények használatával érhettek el a korszak elitjének tagjai. Figyelemre méltó, hogy a szerző Pázmány politikai írásaihoz hasonlóan szívesen hivatkozik törvényszövegekre, de közjogi kérdésekben többször is elkövet hibákat – így egy politika és az azt övező viták iránt érdeklődő, de állandó közigazgatási feladattal nem rendelkező ember benyomását kelti. Ez nagyjában-egészében kizárja a lehetséges szerzők köréből Lippay György esztergomi érsek főkancellárt, Bosnyák István magyar udvari kancellárt és az ekkoriban éppen oszmán követségből Magyarországra visszatérő Szelepcsényi Györgyöt is.[19] Ha azt vizsgáljuk, a magyar katolikus egyház vezető tisztségviselői közül ki az, akiről az életútja alapján feltételezhető, hogy pamfletben szállt volna szembe I. Rákóczi Györggyel, két jelöltet találunk: Széchényi Györgyöt és Pálfalvay Jánost.

Széchényi György esztergomi kanonok és csanádi püspök a mindössze két évvel korábban lezajlott *Nova Transylvanica*-botrány miatt keveredhet gyanúba. A Lorántffy Zsuzsanna *Mózes és a próféták* címmel közreadott bibliai citátum-válogatására született, 1642-ben megjelent gúnyiraton a szerző neve ugyan nem volt feltüntetve, de a király – amellett, hogy az erdélyi követeknek állította: az udvar nem ismeri annak íróját – Lósy Imre érseket felszólította, hogy ideiglenes száműzetéssel sújtsa Széchényit a műve által kiváltott diplomáciai botrány miatt.[20] Ahogy arra Koltai András felhívta a figyel-

[18] Cseh-Szombathy, 1956–1957, 57; Czigány, 2017, 83.

[19] Lásd életrajzi összefoglalásaikat: Fazekas, 2021, 328–329, 402–404, 467–469; Tusor, 2003a; Tusor, 2003b.

[20] Illésy, 1891, 230–231. Lásd még Heltai 2005, 138.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 471 2022. 01. 27. 13:14:38

met, Széchényi pályáján nem figyelhető meg törés, sőt, az ezt követő időszakban indult be igazán karrierje – a korábban is számos javadalmat szerző, de 1643. november 20-án a püspöki karban is helyet kapó főpap könnyen azt a következtetést vonhatta le, hogy a Rákóczival való szembefordulás kifizetődő előmenetele szempontjából.[21]

Az egyetlen példányban sem ismert, ám korabeli beszámolók és fennmaradt töredékek szerint meglehetősen erősen fogalmazó és válogatott sértéseket az erdélyi fejedelmi családra szóró röpirat mellett más is Rákóczihoz köti a jóval később esztergomi székbe jutó Széchényi György karrierjének korai szakaszát. Koltai András egyenesen azt feltételezi: pappá válásában meghatározó szerepet játszott az, hogy Rákóczi György hajdúi Bethlen Gábor első magyarországi hadjárata alatt, 1619. április 22-én felégették a szécsényi Hóstát egy részét, és valószínűleg ekkor veszett oda annak a Szabó családnak a háza is, amelyből a későbbi főpap származott.[22] A nagyszombati és bécsi tanulmányok után Pázmány Péter 1632-ben tette esztergomi kanonokká. Noha a következő években egyéb stallumokhoz is jutott (1635-ben tornai főesperes, 1638-ban vágsellyei prépost, 1641-ben zólyomi főesperes, 1643-ban csanádi püspök, 1644 januárjában esztergomi olvasókanonok, novemberben pécsi püspök), az igazán nagy kiugrás csak 1648-ban következett be a veszprémi püspöki cím megszerzésével, hiszen ez az első olyan püspöki címe, amellyel viszonylag komoly jövedelem és valódi egyházkormányzati feladatok is jártak.[23] Az a tény, hogy 1644 márciusában Széchényi csanádi püspöki címmel rendelkezett, szerzősége mellett szól, hiszen a „kassai levélben" explicit módon szerepel a hódoltsági egyházmegyék újbóli keresztény uralom alá kerülésére vonatkozó óhaj.

A veszprémi püspöki cím elnyeréséhez Széchényinek Forgách Ádám írt támogató levelet, amelyben kiemelte, hogy a főpap 1644–1645 során személyesen harcolt Rákóczi György ellen.[24] Valóban, a csanádi püspök a királyi seregben tartózkodott, gyakorlatilag Lippay György kihelyezett ágenseként funkcionált. Az esztergomi érseknek küldött rendszeres levelei nagy lelkesedéssel számoltak be az erdélyi fejedelemmel szemben elért kisebb-nagyobb sikerekről. Egy alkalommal még azt is megírta Lippaynak, hogy személyesen is részt vett a megfutamított csapatok üldözésében.[25] Szembetűnő ennek a ténynek az összecsengése a szöveg állításával, miszerint a papok katonai szerepvállalása egyáltalán nem probléma. Szintén a táborban való tartózkodásának tudható be az a Széchényinek a *Nova Transylvanica*-botrányban betöltött szerepét figyelembe véve meglepő tény, hogy III. Ferdinánd 1644 májusában őt jelölte az erdélyi fejedelemmel tárgyalásokat kezdő küldöttség egyik tagjának.[26] Noha nincs adatunk arról, hogy

[21] Koltai, 2003, 312.
[22] Uo. 311.
[23] Uo. 311–312; Fazekas, 2011, 125–130; Fazekas, 2021, 472–473. A magyar püspöki pozíciókkal elnyerhető jövedelmekről lásd Molnár, 2006, 19.
[24] Fazekas, 2011, 131.
[25] Széchényi György levele Lippay Györgynek (Léva, 1644. ápr. 27.). PL AS AR Cl. X Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 577. Lásd még Koltai, 2003, 312.
[26] III. Ferdinánd megbízólevele Esterházy Miklósnak, Johannes von Götznek, Széchényi Györgynek, Johann Christoph von Pucheimnek és Csáky Lászlónak a Rákóczival folytatott tárgyalásokra (Bécs, 1644. máj. 23.). PL AS AR Cl. V. nr. 59.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 472 2022. 01. 27. 13:14:39

ekkoriban ténylegesen részt vett volna az egyeztetéseken, 1645 januárjában és márciusában jelen volt Esterházy Miklós mellett az erdélyi fejedelem követeinek fogadásán.[27]

Életútja alapján tehát Széchényi György minden szempontból megfelelő jelöltnek tűnik arra, hogy a „kassai levél" szerzőjének tarthassuk – sajnos azonban nincs ez másképp Pálfalvay János esetében sem. A székely származású fiatalember karrierje egy darabig Széchényiével együtt futott, akivel egyidősek voltak (mindketten 1605 körül születtek): a Pazmaneumban 1630-ban nyerte el a bölcsészdoktori fokozatot és 1632-ben esztergomi kanonokká nevezték ki. Rövid plébániai kitérő után 1637-ben esztergomszentgyörgymezei prépost lett, és a következő évben megkapta a váradelőhegyi préposti, illetve az esztergomi olvasókanonoki címet, 1639-től pedig ő látta el a nagyszombati plébánosi hivatalt is.[28] Az érseki székhelyet 1643-ban hagyta el, novemberben ugyanis megkapta a tapolcai apáti és az egri nagypréposti címet. I. Rákóczi György támadása idején tehát az erdélyi származású főpap épp csak megérkezett Felső-Magyarországra, egész pontosan Jászóra, amely az oszmán uralom alatt álló Eger helyett a püspökség és a székeskáptalan központjaként funkcionált.[29]

Pálfalvayt nemcsak származása kötötte össze Erdéllyel, de karrierje későbbi szakaszában elnyerte a magyar királytól az erdélyi (1653), majd a váradi (1656) püspöki címet is. A 17. század nagy részében mindkettő címzetes rangként funkcionált ugyan, de az 1654 óta szepesi prépostként tevékenykedő Pálfalvay levelezése Lippay Györggyel arról tanúskodik, hogy feszült figyelemmel követte az erdélyi katolikusok helyzetét és a fejedelem diplomáciájának alakulását – elsősorban a Szepességből könnyebben követhető lengyelországi kapcsolatokat.[30] Az 1644-es háború alatti tevékenysége részleteiben nem ismert, egyetlen fennmaradt levelében február közepén Szádvárba zárkózva tudósította Lippayt a fejleményekről, tárgyalások helyett mielőbbi katonai beavatkozást sürgetve, mielőtt a fejedelem hadai másokat is maguk mellé állíthatnak. Egyben továbbította a híreket, miszerint Bakos Gábor, a hajdúcsapatok vezetője parancsba adta volna, hogy a prédikátorokat senki ne merje bántani, a katolikus papokat viszont vasba verve vigyék Sárospatakra.[31]

Széchényihez hasonlóan Pálfalvay is gyanúba keveredett egy politikai pamflet kapcsán. Az 1655-ös országgyűlésen nagy vihart kavart írás, a Habsburgok örökös királyságának bevezetése mellett érvelő *Modus recuperandi Hungariam* szerzőjének a kutatás sokáig a címzetes erdélyi püspököt tartotta, mert az egyik kéziraton egy 17. századi fel-

---

[27] LBO 264–265.

[28] Temesváry János a püspökké való kinevezés után lezajlott kánoni vizsgálatra hivatkozva azt állítja, a hivatalt tizenkét évig látta el, de ez nem egyeztethető össze a többi életrajzi adattal: Temesváry, 1913, 37–38. Pálfalvay életrajzára lásd Temesváry, 1913, 35–42; Fazekas, 2003, 41; Ludiková–Mikó–Pálffy, 2007, 326.

[29] Az egri egyházmegye helyzetéről a 17. század közepén lásd Tusor, 2005; Mihalik, 2017, 23–29. A váradelőhegyi préposti címről lásd Bunyitay, 1935, 121–122.

[30] 1654-től kezdve számos levele maradt fenn a Prímási Levéltárban: PL AS AR Cl. X. Nr. 196. Lásd még Toma, 2005, 104–105.

[31] Pálfalvay János levele Lippay Györgynek (Szádvár, 1644. febr. 18.). PL AS AR Cl. X. Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 156–158.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 473 2022. 01. 27. 13:14:39

jegyzés az „e[piscopus] Transylvanus”-nak tulajdonította az írást. Az attribúcióval kapcsolatban Péter Katalin fogalmazott meg kételyeket, aki alapos elemzéssel bizonyította, hogy az írás nem 1655-ben, hanem már korábban, 1646-ban elkészülhetett, ekkor azonban a püspöki cím még nem Pálfalvayé volt.[32] Mindez azonban nem zárja ki a lehetőséget, hogy Pálfalvay már korábban megírta pamfletjét, és azt 1655-ben, amikor Lipót főherceg megválasztása révén a kérdés újra aktuálissá vált, változtatás nélkül, immár erdélyi püspökként juttatta el a nádornak.

Az örökös királyság kérdése a „kassai válaszban” is terítékre kerül, reagálva a kállói kiáltvány vonatkozó passzusaira. Noha a *Modus recuperandi Hungariam*mal ellentétben a pamflet nem támogatja nyíltan a korszak világi rendi politikai tényezői körében roppant népszerűtlen gondolatot, egy ügyes retorikai megoldással, hipotetikusan felveti, vajon nagy baj lenne-e, ha megvalósulna. Egyben – akárcsak a későbbi, latin nyelvű írás – a kérdést az oszmánoktól való megszabadulás problémájával köti össze, bár ez ebben az esetben csak annyit jelent, hogy a Habsburgok lehetséges örökös királyságát kontrasztba állítja a hódoltsági területeken megvalósuló „haereditarium dominiummal,” míg a *Modus recuperandi Hungariam* amellett érvel, hogy a dinasztiának az oszmánok kiűzése melletti elköteleződését kell „megvásárolni” a királyválasztás jogáról való lemondással. A két írás érvelésének azonossága korántsem mellbevágó, de könnyen elképzelhető, hogy ugyanazon szerző gondolkodásának két különböző időbeni fázisát látjuk bennük.

A két lehetséges szerző közötti választás életútjuk és az erdélyi fejedelemséghez való viszonyuk alapján nem lehetséges. A szöveg utalásaira építhető érvek szintén nagyjából egyenlő arányban mutatnak mindkét jelölt irányába. Mindkettejük esetében ugyanolyan meglepőek a szöveg hibái is, például, hogy élő személyként láttatja az 1638-ban elhunyt Johann Heinrich Alsted gyulafehérvári professzort. Egyetlen szempont van, amely ha nem is perdöntő, de megerősítheti a Pálfalvay szerzőségére vonatkozó gyanút: a kéziraton látható íráskép. Ahogy korábban említettem, az Acta Publicában fennmaradt kézirat azt a benyomást kelti, mintha a szöveg írásának egy adott pontján a szerző tisztázatot készíttetett volna az addig elkészült részből és abban korrigálta volna az írnok olvasati hibáit, illetve módosított volna kisebb részeket. Az így hipotetikusan „szerzői”-ként azonosítható kéztől származó írás mennyisége meglehetősen kevés, az azonban megállapítható, hogy egészen biztosan nem Széchényi György kézírása, és írásképe nem azonosítható a korszak legfontosabb egyházi és kancelláriai levelezésében feltűnő mintákkal sem.[33] Pálfalvay Jánosnak a korszakból fennmaradt egyetlen levelében azonban ugyanolyan jellegzetes G, E és e betűket találunk, mint amelyek a „kassai válasz”

[32] Baranyai, 1927, 93; Péter, 1973, 19–30. A vitához a későbbiekben hozzászóló Borián Elréd nem tartotta indokoltnak Pálfalvay elvetését, bár érveinek kifejtése elmaradt, viszont figyelemre méltó módon negligálta Péter Katalin érveit, amelyek a szöveg aktuálpolitikai utalásaira támaszkodtak. Nem egészen világos az sem, hogy mi vezette arra a megállapításra, hogy a *Modus recuperandi Hungariam* valójában Erdély és Magyarország viszonyát tárgyalja. Borián, 2000, 924.

[33] Az azonosításhoz a PL AS AR Cl. X Nr. 196. 1643 és 1644 évi fasciculusait, illetve az MNL OL A 98 13. fasciculusát néztem át.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 474 2022. 01. 27. 13:14:39

utólagos betoldásaiban láthatók.[34] Ennek alapján azt mondhatjuk: a kutatás mai állása szerint a legnagyobb valószínűséggel a pamflet szerzőjeként az egri nagyprépostot, leendő címzetes erdélyi püspököt azonosíthatjuk.

Forrás

A kassai polgárok állítólagos válasza a kállói kiáltványra

[1644. március]

MNL OL E 142 Acta Publica Fasc. 3. nr. 2.

Replica Civium Cassoviensium ad litteras Principis Transylvaniae

Illustrissime Princeps etc.

Elvettük a Nagyságod levelét, melyből bővségesen megértettük, mit kívánjon Nagyságod tőlünk. Jelenti Nagyságod elsőben is a lölki és testi szabadságnak drága és dicsíretes voltát mindeneknél.[35] Dicsírtessék Istennek neve, a mi kegyelmes országul választott koronás királyunk[36] birodalma alatt fejenkint eddig mind lelki, testi szabadságban bízvást éltünk, úgy, hogy annak nagy jobbítására vagy újítására senki segétsége és provisiója nem kívántatott, sőt, reménségünk kívül régi privilegiumunk mellett újabb vastagító annuentiát is nyertünk a mi kegyelmes urunktúl, kinek hívsége mellől elállanunk sem Isten előtt jutalmas, sem emberek előtt nem volna dicsíretes, mivel nagy háladatlanságnak és hítlenségnek örvényébe süllyednénk; az háladatlannál pedig még a föld is semmit nehezebben nem szenved hátán.

Ami a napnyugati tartományok állapatját illeti, ha értjük az angliai országot hogy egy része az országnak koronás királyok ellen támadtanak, kik evangelicusoknak vallják magokat, nem dicsíretes példa, hogy azon egy valláson való királyok ellen rebelláltanak; sőt, dicsíretesbek az hybernus catholicusok, kik koronás királyok mellett föltámadván, jót s gonoszt együtt szenvednek a különböző hiten való fejedelemmel.[37] Ha értjük a sueciai nemzetet, a' sem dicsíretes, mert őket szabadságokban nem hallottuk, kik valaha bolygatták volna, hanem az veszedelmes ambitio hozta ki őket barlangjokból, hogy már

[34] Pálfalvay János levele Lippay Györgynek (Szádvár, 1644. febr. 18.). PL AS AR Cl. X. Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 156–158.

[35] „Mely drága és mely dicséretes légyen mindeneknél az lelki és testi szabadság, nem kell messze példáért mennünk és sok szóval arrúl kegyelmeteknek írnunk; megmutatja az napnyugati tartományoknak mostani állapotja is, az melyek annak az megbecsülhetetlen jónak helyére állatásáért minden külső javokat semmire becsülve, életek fogyásával nem szűnnek ez mai napig is azért viaskodni." FMPGT II. 272.

[36] III. Ferdinánd magyar király (1637–1657).

[37] A szerző az 1642 óta folyó angol polgárháborúra utal, amelyben a király és a parlament közötti vitás kérdések egyik legfontosabbika éppen a protestáns angol egyház kormányzatának szerkezetét érintette. A katolikus írek 1641-ben kezdődött felkelését I. Károly angol király (1625–1649) is elítélte, a felkelők azonban konzekvensen a király híveinek vallották magukat.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 475 2022. 01. 27. 13:14:39

Imperiumban terjesszék az evangelicusságot. Ha tekintjük, ugyanazon magok vallásán lévő fejedelmeket adózókká tettenek és nem religióért, hanem regióért gyilkoskodnak, melyet Dania, Saxonia és egyéb tartományok mindeddig jól érzenek.[38] Hogy Lusitania és Cathalonia az spanyol birodalma alatt lévő tartományok nem lelkiért, hanem testiért fegyvert fogtanak királyok ellen szabadságokért, e' sem dicsíretes példa, hogy jótévő urok ellen pártot ütvén, más idegen tartományok igája alá hajtották magokat.[39] Valjon s mint tetszenék Nagyságodnak is, ha mostan Erdélyben hagyott hívei Váradon, Fejérváratt, Kolozsváratt etc. nem a lelkiért, hanem a testiért fegyvert fogván, más fejedelemnek hasonló példázására Nagyságodtúl elpártolnának? Mit érdemel, aki pártütésre s rebellióra izgat másokat? Mi azért lelki és testi szabadságunkban bátran élvén, félünk ama Aesopus fabulájától: hogy egy komondor csontot tartván szájában, s vízen általmenvén, annak árnyékához kapván, elbocsátotta szájából a csontot, semmit sem nyere telhetetlenségével, elvesztvén a szájában valót is. „Non prosit potius, quisquis obesse potest."[40] Bánnánk, jövendőbe ha szemünkre vetné Nagyságod ama mondást: „Proditionem amo, proditorem non laudo."[41]

Másodszor: jelenti Nagyságod, hogy a megnevezett szabadságért háza fiai és egész magyar nemzet ab anno 1619 mennyi vért ontott s halált szenvedett, arrúl való panaszokkal rakással vannak levelek és annak remedeálására mind evangelica, s mind catholica religión való rendektűl is Nagyságod serkengettetett.[42] Hogy anno 1619 Bethlen fejedelemmel az erdélyi, s egyéb magyar nemzet is kijővén, mi haszon volt abbúl?[43] Nem szabadságára nemzetünknek, hanem inkább romlására és országunk pusztulására volt. Mert Erdélyben Lippa, Jenő végházak, itt is Magyarországban Vác, Párkány török kezébe estenek, azokkal együtt sok faluk török adófizetővé lettek, emellett sokezer keresztyén

[38] II. Gusztáv Adolf svéd király (1611–1632) 1630-ban lépett be a harmincéves háborúba, a német protestánsok megmentésének célkitűzését hangoztatva. I. János György szász választófejedelmet (1611–1656) sikerült rábírnia a szövetségkötésre, azonban ez az 1635. évi prágai békével megszűnt, Szászország egyes területei pedig az 1630–1640-es évek során többször váltak hadszíntérré. A dán–svéd háború a pamflet írásakor egészen új fejlemény volt, Lennart Torstensson csapatai 1643 legvégén támadták meg IV. Keresztély dán király (1588–1648) területeit, dán fenyegetésre hivatkozva.

[39] Vö. „Az hispániai birodalom alatt valók is, Luzitánia és Katalónia, nem az lelkiért, hanem csak az testiért fegyvert fogván, mely serényen akarja helyre állatni, érthette kegyelmetek." FMPGT II. 272. 1640-ben mind Portugáliában, mind Katalóniában lázadás tört ki a spanyol uralom ellen, az előbbinek hosszú távon az ország függetlenségét is sikerült kivívnia saját dinasztiája, a Braganzák uralma alatt.

[40] Eredetileg „non prosit potius, siquis obesse potest". Ovidius: Tristia III. könyv IV. 8. sor. Egyed Antal 19. századi fordításában: „Jobb ne segítsen, kárt aki okozni ügyes!"

[41] Plutarkhosz szerint „Caesar mondta a thrák Rhoimétalkészről, hogy szereti az árulást, de gyűlöli az árulót". Párhuzamos életrajzok, Romulus, cap. 17. Máthé Elek fordítása.

[42] „Az én hazámfiai is, az egész magyar nemzet ezekért mennyi vért ontott, s halált szenvedett, vannak elég példák róla; azokban kiváltképpen 1619. esztendőtűl fogva mennyi megbántódása esett nemzetünknek, arrúl való panaszokkal rakással vannak levelek nálunk, s noha minket sokszor intettek és kényszerítettek is mind evangelica s mind romano-catholica religión valók: serkennénk fel, s remediálnók azokat, mert ha ennél is inkább megnyomatik szabadságok, jövendőben az mi gyermekink is szabadságtalan országnak lesznek lakosi." FMPGT II. 273.

[43] Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) 1619 szeptemberében indította meg magyarországi hadjáratát.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 476 2022. 01. 27. 13:14:39

lélek pogány fogságába esett, kikkel a pokol telik, ha pogánságra vezetnek.[44] Nem is kellett volna inkább egy csöpp vért is ontani szabadságunkért, annyival inkább halált szenvedni, mivel anno 1618 az Istenben elnyugodott, boldog emlékezetű királyunk, Második Ferdinandus, az országbeliek kívánsága szerint elegendőképpen resolválta volt magát, hogy mind úri renden valók, nemesek, szabad városok, szegények, boldogok, régi szabadsággal éljenek, kinek-kinek vallása az 1608. esztendőbeli constitutiók szerint fönnmaradjon, melyről az 77. articulus szereztetett azon 1618. esztendőben. Ez mellett oly diplomát is, tizenhét conditióval adott volt az országnak (melyet anno 1638 ugyan constitutiókban vett az ország, articulus 1.), hogy annál többet nem tudom, mit kívánhatott volna a magyar nemzet királyoktúl.[45]

Ezekből megtetszik, hogy megvolt szabadságunk, annak örvével egy lépést sem kellett volna Bethlennek tenni; sőt, Sallustiusnak mondása szerint: Heába erőlködni és csak gyűlölséget szerzeni fáradozással, nagy esztelenség.[46] Adta volna Isten azt az eszet Bethlennek, hogy fáradságát nemzetének javára, országának terjesztésére, a pogány nemzetnek romlására és határinktól távol való terjesztésére térítette volna! Ki rontja inkább édes hazánknak s nemzetünknek szabadságát a töröknél? Budát jure tutoratus vevé kezében, majd immár praescriptio telik bírásában, az után tractával hozzá nem jutunk, ha fegyverrel, egy szívvel, lélekkel hozzá nem fogunk.[47] Azt kellenék a jó lelkiismérető fejedelmeknek rontani, nem a megcondorlott országunk szegletében szorult kevés magyarságot. Hogyha azért Nagyságod is csak annyit viszen végbe, amennyit Bethlen fejedelem, több siralmára lészen nemzetének, hogysem örömére; jobb is volna Nagyságodnak csendes fejedelmi tartományába visszatérni és a pogányság ellen oltalmazni földünk határit, aki nem sopánkodik, hogy egymást vesztjük, süllyesztjük, hanem kacog rajta és gúgolja zűrzavar állapatunkat. Lám, mely csendesen élnek a pogányok! Nem hallatik efféle pártolkodás, atyafi vérontás köztök.

---

[44] A tizenöt éves háború idején az oszmánoktól visszafoglalt várak, Lippa, Jenő, illetve Vác visszaadását a szultánnak Bethlen Gábor valóban megígérte és 1616-ban volt kénytelen saját helyőrségét ostrommal eltávolítani Lippából, hogy ígéretét valóra válthassa. Vácot ezzel szemben 1620 novemberében Karakas Mehmed budai pasa fegyverrel vette el Bethlentől, Jenő átadására pedig ebben az időszakban nem került sor. Párkányt az oszmán sereg már 1605-ben visszafoglalta.

[45] Az 1618. évi 77. törvénycikk az érvényes vallásügyi szabályozás, az 1608. évi koronázás előtti törvénycikk megújításáról rendelkezik. Noha ez az országgyűlés választotta magyar királynak II. Ferdinándot (1619–1637), az országgyűlés törvényei még II. Mátyás (1608–1619) nevében jelentek meg. Az 1638. évi 1. törvénycikk ugyancsak nem II. Ferdinánd, hanem fia, III. Ferdinánd koronázási feltételeit rögzíti törvényben, ennek 7. paragrafusa ismét ígéri az 1608. évi vallásügyi intézkedések tiszteletben tartását. CJH 1608–1655, 166, 368.

[46] Az eredeti idézet: „Frustra autem niti neque aliud se fatigando nisi odium quaerere extremae dementiae est." Sallustius, *Bellum Iugurthinum,* 3. Kurcz Ágnes fordításában: „Márpedig hiába törni magad, s csak azért fáradozni, hogy meggyűlöljenek, maga a téboly."

[47] Buda 1541-es elfoglalásának közismert történetére utal, amelyben Szülejmán szultán elvben Szapolyai János Zsigmond védelmében felvonuló hadai egyetlen kardcsapás nélkül foglalták el a Magyar Királyság fővárosát. A szerző állítása magyar nyelvű jogi terminológiával: Szülejmán Budát gyámi jogon vette kezébe, de már annyi ideje van uralma alatt, hogy az elbirtoklás hatálya alá esik.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 477 2022. 01. 27. 13:14:39

Hihető, hogy Nagyságodat mind evangelica, s mind catholica religión valók kénszerítették a kijövetelre. A catholicus, úgy ítílem, maszlagos agyvelővel bírt, de akármint légyen: egy-két ember nódítására nem kellenék országos hadat indítani. Azt kellett volna megfontolni: bellum incipere omnis ignavo licet, deponi cum victores velint.[48] Más az, az Austriai Ház száz esztendőnél több időtűl fogva mennyit költött országunknak megtartására! Mennyi vért ontott, sok nemzetnek egybegyűlt hadi serege! Mennyi nemes renden valókat urakká, urakat grófokká tett, hogy csak ebben az állapatban is békével maradhasson nyomorult országunk! Úgy tetszik a Nagyságod eleit is nemességből úri rendre az Austriai Ház emelte.[49] Jó tett helyében nem jó gonoszt fizetni, az igaz ítílő Istent is tekinteni kell, kinek kezében esni rettenetes dolog.[50] De vegyük le az álorcát: valamint Bethlen szándékának utólja kitetszett, nem lelki, testi szabadságra nézendő volt igyekezete, hanem a nagy süveget kívánta fejébe tenni. Nihil graculo cum fidibus.[51] Kire, ha Isten valakit nem választ és a keresztyénség, haszontalan fáradsága. Mert vagyon koronás királyunk, kinek asztalát most is alig tarthatja az ország; ha ketten lennének, annyival nagyobb nyomorúságra jutna országunk. Evégre istentelenség kardot fölkötni.

Amaz igéken is általakadnak a catholicusok, hogy az evangelica religio (melyen mi lutheranusok és calvinisták vagyunk) praeponáltatik a Nagyságod levelében, a catholica religiónak, holott Szent István királynak idejétűl fogva mind eddig a catholica religio a több vallások előtt az ország constitutiói szerint, sőt még a Bocskai és Bethlen rebelliói-ban is in contractibus praeponáltatott. Így fognak gondolkodni a catholicusok: avval ajánlja Rákóczi magát levelének 11. punctjában, hogy az ország statutumit akarja helyére állatni és amellett procedálni,[52] itt pedig contrariumot találunk, a catholicus statust postponálván az evangelicus statusnak, mely dolog contra statuta vagyon. Embernek praerogativája midőn elvétetik, kedvetlenné válik, igen tartanak az emberek ama Sallustius mondásátúl: omnes rerum mutationes caedem, fugam, aliaque hostilia portendunt.[53]

---

[48] A teljes eredeti idézet: „Omni belllum sumi facile, ceterum aegerrime desinere; non in eiusdem potestate initium eius et finem esse; incipere cuivis etiam ignavo licere, deponi cum victores velint." Sallustius, *Bellum Iugurthinum,* 83. Kurcz Ágnes fordításában: „Könnyű elkezdeni a háborút, de nagyon bajos abbahagyni, nem ugyanannak van hatalmában a kezdet és a vég; belefogni akárki tud, még a gyáva is, de vége csak akkor lesz, mikor a győztes akarja."

[49] I. Rákóczi György apját, Rákóczi Zsigmondot (1606 és 1608 között Erdély fejedelmét) 1588-ban emelte bárói rangra Rudolf magyar király. https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.)

[50] A margón a kézirat jelzi a bibliai utalást: „Hebr. 10." Egész pontosan Zsid 10,31: „Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni."

[51] A római szállóige fordítása: „Nem ért a csóka a lanthoz."

[52] „Bizonyságul hívjuk az Úristent, ki minden szíveket lát, s igazsággal írjuk Kegyelmeteknek is, hogy mi nem az magunk privatumunkért, bosszúnkért, rajtunk tött sok méltatlanságokért, sem hogy hitet igazgatnánk, vagy azt üldöznők s kergetnők, annyival inkább exstirpálni akarnánk, hanem csak az ország statutumait akarjuk helyére állatni, s a mellett procedálni, úgy hogy kinek-kinek az ő lelkiismereti az min megnyugodott, azt félelem, rettegés, s akadékozás nélkül vallhassa, s exerceálhassa [gyakorolhassa], s testi szabadságban is élhessen bátorságoson és szabadosan – mivel az lelkiismereten való uralkodás nem embert, hanem Istent illet." FMPGT II. 275.

[53] Sallustius, *Bellum Iugurthinum,* 3. Kurcz Ágnes fordításában: „a körülmények minden változása gyilkolást, üldöztetést és más ellenségeskedéseket hord méhében."

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 478 2022. 01. 27. 13:14:39

Harmadszor: hogy Nagyságodat requirálták volna-e még a nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy a clerus haereditarium regnumjává akarja tenni Magyarországot az Austriai Háznak.[54] Ez a dolog a mi földünken nem hallatott, s nem is hihetik az emberek, mert magán a clerus ezt a dolgot a saecularis status nélkül soha végbe nem viheti. Más az, nem hallatott semmi contractusokban, hogy csak emlékezetet is tettek volna efelől az Austriai Házból való fejedelmek. Sőt, in contrarium ama tizenhét conditiós diploma emanáltatott, melyben az első[55] conditio ezt contineálja: „Quod universas et singulas regni libertates, immunitates, privilegia, statuta, jura et consuetudines, simul et conclusionem tractatus Viennensis, in omnibus suis punctis, clausulis etc. Sua Serenitas firmiter et sancte observabit, per aliosque omnes inviolabiliter observari faciet." Ismét, conditione 11.: „Quod metas Regni Hungariae et partium ei subiectarum non abalienabit etc." Ismét, conditione 14.: „Ut arces Pernstein, Kobelsdorff, Ginz, Forckstein, Aisenstat et Hornstein ab Austriacis gratis eliberentur, et regnicolis remittantur", amint hogy immár is ezek közül három vár Magyarországhoz applicáltatott.[56]

Ezekből kitetszik, hogy ha haereditariumjává akarta volna tenni a Magyarországot, Austriától nem avelláltatta volna ezeket a jószágokat, s nem lépett volna ezekre a súlyos conditiókra. Verbum regium, verbum sanctum, attól nem tartunk. Sőt, ezt megértvén császár és király urunk Őfölsége így discurálhat: ím, eszünkbe sem volt, amivel önnön magok a magyarok álmodoznak, de ha bételnék is a prophetia, mi kárára volna a magyar nemzetnek? Nem jobb volna-é igaz Istent tisztelő, keresztyény fejedelem szárnya alatt megnyugodni a magyar országnak, hogysem a pogány tyrannusnak súlyos igája alatt, aki valóba, János király idejétől fogva Magyarországnak legjobb részét, Erdéllyel együtt haereditariumjává, s adófizetővé tette?[57] Miért nem támadnak a magyarok afféle violentus occupator ellen? Sőt, Nagyságod gyanúságba ejtette evvel az indulattal magát, mert aki fegyverrel akar az országban directiót tenni, proprietast akar az halászni, s azt mondhatja Őfölsége, amit az Evangéliomba olvasunk: „Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo."[58] Lám, mi Magyarországot nem fegyverrel dirigáljuk, hanem mint

---

[54] „Requiráltanak [megkeresnek] még az nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy az clerus haereditarium regnumává [a papság örökös királyságává] akarja tenni Magyarországot az Austriai Háznak..." FMPGT II. 273.

[55] A második kéz javítása e helyett: „egy".

[56] III. Ferdinánd 1638-ban törvénybe iktatott koronázási feltételeinek idézett passzusai Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen fordításában a következőképpen hangzanak: „Hogy az országnak a szabadságait, mentességeit, kiváltságait, statutumait, jogait és szokásait, összesen és egyenként, úgyszintén a bécsi békekötés végzéseit és az azokban foglalt összes czikkelyeket [...] minden pontjaikban, záradékaikban és czikkelyeikben Ő felsége szigorúan és szentül megtartja, és másokkal is, mindenkivel sértetlenül megtartatja."; „Hogy Magyarországnak és az ennek alávetett részeknek határait el nem idegeníti..."; „Borostyánkő, Kabold, Kőszeg, Fraknó, Kis-Marton és Szarvkő várakat és tartozékaikat, az ausztriaiaktól a fenség [...] végre-valahára ingyen kiszabadítsa és azokat az országlakóknak [...] visszabocsássa". CJH 1608–1655, 365, 369, 371. Kabold és Fraknó visszacsatolását már egy évtizeddel 1638 előtt, 1626-ban sikerült elérni, ám a többi vár, város és uradalom reinkorporálására csak 1647 és 1649 között került sor. Prickler, 1960, 32; Bariska, 2007, 135–146.

[57] János király Szapolyai János (1526–1540), aki magyar királyként behódolt Szülejmán szultánnak.

[58] Lk 6,42 „Képmutató! Előbb vedd ki a gerendát a saját szemedből [...]!"

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 479 2022. 01. 27. 13:14:39

közönséges akaratból választott fejedelem, szokott törvénnyel, igazsággal oltalmazzuk és dirigáljuk azt.

Írja azt is Nagyságod, hogy mennyi panaszok vannak az olyan testamentomtételre való kénszerétésekért, az melyben az igaz haeresektől az jószágokot elidegenítik.[59] Ez immár oly cikkely, hogy ha a catholicus status eszébe veheti (ne is véljük mi evangelicusok, hogy oly velőtlen agyúak légyenek a catholicusok, hogy meg nem értenék), Nagyságodat és minket fejenként vádolni fognak, s azt állathatják, jure haereditario Kassán, Eperjest, Lőcsén, Bártfán a parochialis egyházak a catholicusokat concernálja [!], tehát mért nem adják meg az igaz haereseknek? Erdélyben is a váradi püspök jószága ottan való káptalom és praepost jószága, erdélyi püspöknek jószága etc. a váradi püspöket, káptalant, praepostot és erdélyi püspököt jure haereditario concernálja – adja meg tehát az erdélyi fejedelem azoknak. Így ha Nagyságod elsőbben is jó dicsíretes s igaz directiót kezd Erdélyben exerceálni, úgy ítíljük ezen a földön, hogy kevés fáradsággal Nagyságod a mostani szándékát végbe viheti. Quod tibi non vis, alteri ne feceris,[60] az igazság azt dictálja.

Hogy a végekben is a clerus a főtiszteket magoknak kezdék usurpálni, az is mi kárára vagyon az országnak?[61] Holott jure dominii ha némely püspökök [!] a püspökséghez tartozandó jószágában residentiát választ magának, nem tehet senki róla. Mert lám, Nagyságod is azt állatja, hogy lelki, testi szabadságnak helyére állatásáért serkent fel; hiszem, tulajdonába embernek lakni testi szabadságot tészen. Lám, a mi praedikatorink is sok helyen, Kállóba, Szatmárt, az Hajdúságra is fizetést vesznek, ők is a hajdú között díszesek, mint Pilatus a Credoba. Sőt, dicsíretesb, hogy a clerus fegyverrel is kész a pogányok ellen viaskodni. Így nem kiálthatják a gyűlésekben, hogy a papok csak töltöznek az Egyház jövedelmével, mivel személyekben is hazájok javáért készek jót s gonoszt szenvedni. Adná Isten bár azt, hogy esztergami érsek is Esztergamban, egri püspök is Egerben, csanádi püspök is Csanádon, pécsi püspök is Pécsett, kalocsai érsek is Kalocsán etc. főkapitányságokat viselhetnének, inkább hogysem mint a pogány törökök! Bár az Alla helyett Jesust kiálthatnának! Így kellenék az igaz haereseknek az ő örökségét visszakívánni, sőt érte is törekedni. Ez volna országunk régi szabadságának helyére állatásáért való fáradság! De durus est hic sermo,[62] noha ez sem igaz, hogy itten valamely püspök kapitányságot vállalt volna magára.

Az ország proventusának tékozlásárúl, s a végeknek amiatt való fogyatkozásárúl, reánk s országunkra való veszedelemrűl amit ír Nagyságod, nem egyebet tészen, amint a catholicusok ítílik, hanem más ember ért gabonájába való sarlóbocsátás [!].[63] Ha szabad

---

[59] „...és egyáltaljában [a katolikus papok] az secularis magok vallásán valókon is akarnak mind lelki- és testiképpen uralkodni. Tudhatja kegyelmetek, mennyi panaszok vannak az olyan testamentumtételre való kényszerítésekért, az melyekben az igaz haeresektűl az jószágot elidegenítik." FMPGT II. 273.

[60] Tóbiás könyve 4,15 „Amit magadnak nem szeretnél, azt másnak se tedd."

[61] „Az végekben is [a katolikus papok] az főtiszteket magoknak kezdették usurpálni és eddig megmaradt kicsiny praerogativát is kivenni az secularis status kezéből." FMPGT II. 273.

[62] Jn 6,61. „Kemény beszéd."

[63] Az „in aliorum messes falcem inmittere" latin szólás tükörfordítása. Vö. „S mit mondjunk az ország proventusinak tékozlásirúl, a végeknek amiatt való fogyatkozásirúl és reájok s országunkra következendő veszedelmirűl?" FMPGT II. 273.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 480 2022. 01. 27. 13:14:39

Nagyságodnak Erdélyben pro libitu a jövedelemmel disponálni, sőt titkon mondván, hogy az erdélyiek eszekbe ne vegyék, sárospataki tárházába is gyűjteni, miért nem szabad császár és király urunknak is Őfölségének az ő ditiójába? Hiszem, Nagyságodat senki sem tette gubernatorrá Magyarországban. A végekben való fogyatkozásokat nem Erdélyből szokták helyére állatni, hanem vagyon gondja Őfölségének: sőt, inkább sohul senkitűl annyi tékozlás nem esett, annyi veszedelem nem jutott hazánkba, mint Erdélyből. Csak Bocskai háborújában is Esztergamnak elvesztése mennyi kárvallására, veszedelmére vagyon országunknak, Bethlen idejében is Vácnak elveszése vagyon országunknak?[64] Honnéd lett az? Az erdélyi directiótúl és provisiótúl (kitűl Isten oltalmazzon!). Nem szólok Szapolyai János fiárúl, erdélyi vajdárúl, ki miatt Buda, Sziget, Eger, Tömösvár, Visegrád, Szolnok, Hatvan, Gyula, Pest, Székesfejérvár etc. a pogány kézbe juta. Efféléket nem mondhatunk ám a magyarországi királyok felől, quicquid agis, prudenter agas et respice finem.[65]

Negyedik cikkelyben írja Nagyságod, minemű mesterséggel színlette bé magát országunkban a jesuita szerzet is, az ország szabadságának romlására, evangelica religiónak minden úton s módon való oppressiójára etc.[66] Ami azt illeti, mi is itt, Kassán vettük eszünkbe a jesuiták színyességét, de azt mondhatjuk, amit Gamaliel az apostolok felől, Actorum 5. v. 38. et 39. „Quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissolvetur; si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini."[67] De nemhogy dissolváltatnának, hanem inkább, mint a konkoly, ott is teremnek, az hol nem vetik. Efelől így discurálnak a catholicusok: egyszer a farkasok a juhokkal frigyet akarván tenni, azt kívánták a juhoktúl, hogy a komondorokat űzzék el magoktúl, és meglehet a békesség.[68]

Tudja azt Nagyságod, hogy a jesuiták a catholicusoknak lelkipásztori, s Nagyságod levelének 11. punctumjában Istennel bizonyítja, hogy nem hitnek igazgatásáért, üldözéséért, kergetéséért, annyival inkább extirpálásáért indult fel, hanem hogy kinek-kinek az ő lelkiisméreti amin megnyugodott, szabadon vallja.[69] Nemde nem hitnek igazgatásá-

---

[64] A tizenöt éves háború alatt az oszmánoktól visszavett esztergomi várat Lala Mehmed pasa nagyvezír 1605-ben, Bocskai István felkelése idején foglalta újra el. Vácot Karakas Mehmed budai pasa 1620-ban foglalta el, Bethlen Gábor első magyarországi háborúja idején.

[65] A középkori Gesta Romanorumból elterjedt latin mondás jelentése: „ha cselekszel, cselekedj bölcsen és tartsd szem előtt, mi lesz a vége." A szövegben javításokat eszközlő kéz ezt kihúzta és helyette megismételte a korábban már szereplő krisztusi mondatot: „ejice primum trabem ex oculo".

[66] „Minemő mesterséggel színlették be az jezsuitai szerzetet is országunkban, az ország szabadságinak romlására, s evangelica religiónak minden úton s módon való oppressiójára [...] tudja s érti kegyelmetek." FMPGT II. 273.

[67] ApCsel 5,38–39. „... hagyjátok békén ezeket az embereket, és engedjétek őket szabadon. Ha ez az elgondolás vagy mozgalom emberektől származik, magától felbomlik. De ha Istentől van, nem tudjátok szétoszlatni őket, és úgy látszana, mintha Istennel szállnátok szembe."

[68] Aiszóposz meséje szerint a farkasok egész pontosan a békesség garanciájaként túsznak kérik a komondorokat, saját kölykeiket adva cserébe, aztán a kölykök vonítását hallva megvádolják a juhokat azzal, hogy erőszakoskodtak velük, és mivel a komondorok nem tudnak segíteni a juhoknak, legyőzik őket.

[69] A szöveget lásd az 52. jegyzetben.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 481 2022. 01. 27. 13:14:39

nak, üldözésének és extirpálásának mondják-é a catholicusok,[70] ha lelkipásztorit ki akarja Nagyságod az országból intézni? Ha király urunk Őfölsége a mi praedikátorink felől ezeket írná, s kívánná, mi is mást gondolnánk, de Istennek hála, minket nem háborgat vallásunkban, mivel liberum religionis exercitium megengedtetett.

A jesuiták is méltán panaszolkodhatnak Nagyságod ellen, hogyha Nagyságod Erdélyben a régen megátkoztatott eretnekeket, úgymint az ariánusokat (kiknek nevétől is irtóznak ezen a földön, nemhogy az országban szenvednék), phótinianusokat, sabbathariusokat s egyéb gyülevész tévelygőket elszenvedhet – miért nem szenvedhetné az magyar ország is őket, holott sokan úri és nemes renden valók vannak köztök, hazánk fiai, miért kellenék atyánkfiait hazájokból kikergetnünk?[71] Lám, mi is praedicatorokat Saxoniából, Hollandiából, Hannoviából, idegen nemzetekből contra regni statuta hozunk Magyarországban, nem gondol Őfölsége avval.[72] Ha szabad idegen nemzetnek Magyarországba letelepedni, sokkal inkább hazánk fiainak és idegen nemzetnek is, kik az országtól bévött idvösséges valláson vannak.

Hogy pedig az ország szabadságának romlására volnának, ezt nem vehetjök eszünkbe; sőt, in contrarium az ország régi constitutiói szerint, kinek helyére állatására sokszor offerálja Nagyságod is magát, azt kívánják, hogy az elvont és egyházi jószágok adattassanak meg az igaz haereseknek, hogy az ország fölépülhessen az igaz isteni szolgálatban, ájtatosságban, az mint az régi magyarországi királyok idejében, midőn a mi evangelica religiónknak párája sem látszott. Így is discurálhatnak a jesuiták, ama fabula gyanánt, midőn a farkas egy folyóvízből feljül innék, a bárány pedig távol alól, mégis azt fogta a farkas a báránya, hogy ő zavarta föl a vizet.[73] Nehéz a békának a dér, avval gúgolják praedikator uraimat a jesuiták. Carere debet omni vitio, qui in alterum dicere paratus est.[74]

Hogy az evangelica religiónknak is oppressiójára volnának, azt sem vehetjük itt Kassán eszünkbe, hanem ha Alstedius uram Fejérvárról heúz szemeivel jobban látván, vehette eszében.[75] Ha Isten dolga, amint Nagyságod is írja, az lelkiisméreten való uralkodás, nem bűnösök a jesuiták, ha az ő oktatásokból némelyek az evangelicusok közül is hozzájok térnek, csak nyugodjék lelkiisméretek rajta. Nagyságodnak is, és az evangelicusoknak is nincsen ártalmokra, mivel a lelki és testi szabadság ezt hozza magával. Nagy injuriának tartják a jesuiták, hogy azzal vádolják őket, akiben sem hírek, sem tanácsok:

---

[70] A másodlagos kéz javítása erről: „nem hitnek igazgatása, üldözése és extirpálása (mondják-é a catholicusok)".

[71] A Krisztus isteni természetét tagadó kora keresztény gondolkodókra visszamenő „ariánus" és „phótiniánus" jelzőket a korszak vitairodalma egyaránt az unitáriusokra használta. A sabbathariusok a szombatos mozgalom követői, akik ellen I. Rákóczi György kifejezetten szigorúan lépett fel.

[72] Szászország a lutheránus, míg Hollandia a református egyetemjárás legfontosabb célpontja volt a korszakban, Hanau pedig a Szenci Molnár Albert-féle bibliakiadás (1608) megjelenési helye, így kerülhetett a felsorolásba.

[73] Szintén Aiszóposz meséinek egyike.

[74] A latin közmondás fordítása: „Legyen mentes minden hibától az, aki másokat meg akar ítélni."

[75] Johann Heinrich Alsted (1588–1638) neves református teológus és enciklopédiaszerző, Bethlen Gábor meghívására 1630-tól a gyulafehérvári akadémia professzora, I. Rákóczi György megbecsült tanácsadója. A pamflet írásakor már több mint öt éve halott volt.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 482 2022. 01. 27. 13:14:39

convictusok nem lévén, sentenciát mondanak fejekre, de félő, hogy a mi praedikátorink magok fegyverével ne öljék magokat.

A jesuiták Erdélyből, az ország háborétására, oppressiójára, sok lelkek romlására se Bocskait, se Bethlen Gábort nem ingerlették, hogy kijöjjen, hanem a mi praedikatorink. Itt is az a hír, hogy most is Nagyságod körül számosan vannak,[76] kik nódítják Nagyságodat, zászlókat emeltenek, a régi görög vitézek nevével keresztelik az erdélyi katonákat, noha sem írek, sem szelencéjek hozzá. Alvinczi Péter Bocskai idejében Karponán a lutheránusok templomát ily színnyel akarja vala eltulajdonítani Illyésházi Istvánhoz írt cédulájában, mely megtarttatik most is:

Salutem animae et corporis. Serenissimo Principi, consiliariis et nobis visum est, ut Sacratissima Domini Coena cras (quod ante octiduum publicavi) celebretur. Hoc vero non nisi in templo fieri commode potest. Itaque curabitis templum diligenter everri et imagines tapetiis, vel aliis velis obduci, ne tenellis, quorum forsan aliquis erit numerus, scandalum praebeant. Synaxis ista celebrabitur circa octavam, pius enim in palatio Serenissimus Princeps concionem auditurus est. Valete.

Frater in Christo

Petrus Alvinczi[77]

Kinek alkalmatlan kívánságára így felele az okos úr:

Péter uram, egész országul azon vagyunk, hogy minden rendek és szabad városok is megtartassanak az ő szabadságokban. Korpona szabad város. Azért a szentegyházokat és religiójokat ne háborítsa meg kegyelmed. Az képek nem bántanak senkit, hiszen nem barom az ember, hogy nem látna csak annyit is, hogy fa vagy kő az. Kérem azért kegyelmedet, ne háborítsa meg a várast, mert igen nehezlik. Vivat suae fide quilibet.

Dominationis Vestrae amicus

S. Illyeshazy[78]

Ím, veheti eszébe Nagyságod, kik zavarják föl a vizet, s mégis a bűntelen jesuitákra kenik vétkeket. De ebben is megütköztenek az emberek, hogy lám, Erdélyben is a jesuitákat elszenvedi Nagyságod, miért nehezteli itten való léteket?[79] Tudhatja Nagyságod, hogy Kassán residentiájokat a jesuiták vérekkel fundálták, mint régenten a pápák

---

[76] Beszúrás a másodlagos kézzel: „a grammatika pater[?] tanítókban".

[77] Fordításban: „Lelki és testi üdvöt kívánok! A felséges fejedelem, a tanácsosok számára, valamint nekünk is jónak tűnt, hogy holnap legyen az Úrvacsora vétele (ahogy nyolc nappal ezelőtt nyilvánosságra hoztam). Ez valóban nem történhet máshol illő módon, mint a templomban. Ezért gondoskodjatok róla, hogy a templomot alaposan kiseperjék, és a képeket takarják be kárpitokkal vagy más leplekkel, nehogy [az azokra] érzékenyek számára, akik netalántán jelen lesznek, botrányra adjanak okot. Az Úrvacsorát nyolc körül vesszük, mert a prédikációt a kegyes felséges fejedelem a kastélyban kívánja meghallgatni. Üdvözlet. Testvéred Krisztusban, Alvinczi Péter." Alvinczi és Illésházy István levélváltását máshonnan nem ismerjük. Tartalma alapján nem zárható ki hitelessége, de azt csökkenti a levél nyelve, hiszen a prédikátornak nem lett volna oka arra, hogy latinul írjon a főúrnak.

[78] A levél záróformulájának fordítása: „Ki-ki éljen a maga hite szerint. Uraságod barátja, Illésházy I[stván]."

[79] Noha Erdélyből az 1607. júniusi kolozsvári, majd az 1610. tavaszi besztercei országgyűlés száműzte a jezsuitákat, de titokban, világi papnak álcázva magukat, több helyen is éltek szerzetesek, így Kolozsmonostoron és 1642-ig Karánsebesen is.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 483 2022. 01. 27. 13:14:39

Rómában.[80] Szent Pétertűl fogva Sylvesterig 33 pápa szenvedett martyromságot, és ugyan mégis nyomóssá lettek Rómában. Mi is azt meggondolván, nem reménljük, hogy innen kiirtassanak, hanem malum bene conditum non commovendum – evvel érjük meg.[81]

Aminemű pap úrrúl emlékezik Nagyságod, hogy Őfölsége nevével megtalálta volna Nagyságodat maga embere által avégre, hogy csak Nagyságod annuáljon, hogy a magyar ország lehessen az Austria [!] Háznak haereditariumjává, tehát Őfölsége is Nagyságodnak örökké adja minden jószágát, melyet mostan inscriptióban bír.[82] Mi itten nem tudhatjuk, micsoda pap úr légyen az, sőt, metamorphosisnak látszik az a dolog: ha volt is valami (kit nem hihetünk), jutott volna eszébe Nagyságodnak, una hirundo non facit ver,[83] annak szavára nem kellett volna megindulni. Mert ha Nagyságodnak maga jószágit örökké adta volna császár és király urunk Őfölsége, tehát így is éppen az ország nem lehetett volna haereditariumjává, mert a Nagyságod része excipiálva lett volna, és így is nyertesebb lett volna Nagyságod. Itt minálunk más hír vagyon, aki franciai és sueciai koronával confoederatiót tett, az elrontotta valóba Magyarországnak szabadságát: melyet ha megértnek az erdélyiek, fölbozdul a vér bennek, ha szeretik szabadságságokat [!].[84] Ki bánná meg inkább, ha úgy történnék országunk állapatja, mint a papok, azt ítíljük, több német és olasz pap etc. volna Magyarországban ezután, hogysem magyar.

Ötödszer: írja Nagyságod, hogy a palatinus authoritása elvétetett.[85] Itt mi contrariumot hallunk, sőt, aki efélével terhelte a Nagyságod fülét, nem igazat mondott, melyet önnön maga is palatinus urunk őnagysága recognoscál, s talám meg is izente Nagyságodnak. S ha oltalmára nem kívánta Nagyságodnak kijövetelét, miért kellett ilyen indebita tutelába ártani Nagyságodnak magát? Itten ha ki procurálni akar, megkérdetik, cum quibus? Ha nincsen procuratoriája, cserbe marad. Volna Erdélybe szemete[86] háza előtt Nagyságodnak, bár azt söpörgetné, sok bűntelen nemes renden valóknak jószágát, per fas et nefas eltulajdonította Nagyságod, ott benn lakásokat megtiltotta,

---

[80] Noha a kassai jezsuita rezidencia ténylegesen csak 1650-ben jött létre, III. Ferdinánd már 1643. január 16-án az akkor még csak tervezett rendháznak adományozta a mislyei apátságot. Az adománylevél már mint létező entitásról beszél a rezidenciáról. MNL OL A 57 9. k. p. 483–484.

[81] A „ne ébreszd fel az alvó oroszlánt" mondással analóg jelentéstartalommal rendelkező latin szállóige eredeti formája: „Malum bene conditum ne moveris."

[82] „Magunkat is pedig, él most is az pap úr, ki római császár Őfelsége hírével magunk meghitt embere által megtaláltatott, ígírvén Őfelsége nevével Magyarországban minden jószágunknak, kik inscriptióban vannak, örökben adását, nagyobb és több kegyelmességének megmutatását, csak mi is annuáljunk annak, hogy lehessen Magyarország az Austriai Háznak haereditariumja. De sem lelkünk ismeréti, sem nemzetünk szereteti nem bocsátván arra, úgy adtuk válaszunkat, az mint igaz hazája szerető, s nemzete szabadsága kívánó magyar fejedelemtűl kívántatott." FMPGT II. 273.

[83] „Egy fecske nem csinál nyarat", szó szerint tavaszt.

[84] Az érvelést, amely szerint I. Rákóczi György svéd és francia szövetsége az erdélyi rendek jogainak megsértése, a III. Ferdinánd nevében ellene kiadott kiáltvány fejti ki részletesen: FMPGT II. 262.

[85] „Az palatinus authoritása elvétetett, annyira, hogy annak az tisztnek csak az neve maradott rajta; s az ország javára s megmaradására nézendő jókat ha sollicitálja is, haszontalan, sőt megtiltatnak tőle." FMPGT II. 273.

[86] A második kéz javítása „szent" helyett.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 484 2022. 01. 27. 13:14:39

semmi böcsületek, tisztességek nem volt Nagyságod előtt, a szegény emberek kereskedésit megbolygatta – így kellessék a magyar nemzetnek szabadságára figyelmezni, dicsírje az, aki contentus a Nagyságod bölcs directiójával. Nobis non licet esse tam stupidis.[87]

Hatodszor: emlékezik Nagyságod az 1638. esztendőbeli gyűlésről, melyben hogy az evangelicus statusnak instantiájára a gravaminák el nem igazéttattak, tehát azért kardot kell Őfölsége ellen kötni, nem következik jó lelkiismérettel, mert akkor az imperiumbeli gyülekezetnek miatta, az hová őfölségének kellett sietni, differáltatott a gravaminák eligazétása.[88] De amennyivel elhaladott, annyival el nem múlt volna, ha ország gyűlése lehet vala, melynek szolgáltatásában nagy akadályt tett Nagyságod a mostani haszontalan föltámadásával. Más az: fölpörösnek nem szoktak törvényt tenni, talám az evangelicus status olyat kívánt, aki az catholicus statusnak sérelmére és régi szabadságának ellenére volt. Így is Őfölsége az országnak consensusa nélkül nem alleviálhatta volna nehézségeket.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
A 57	Magyar Kancelláriai Levéltár: Libri Regii
A 98	Magyar Kancelláriai Levéltár: Transylvanica
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)
AS AR	Archivum Saeculare, Acta Radicalia

*

[87] „Mi nem lehetünk ilyen esztelenek." I. Rákóczi György az 1630-as években kemény kézzel erősítette meg uralmát Erdély felett, politikai ellenfelei közül több is Magyarországon keresett menedéket.

[88] Vö. „Az 1638. esztendőbeli ország gyűlésekor is, mind privatim az evangelicus status, s mind közönségesen mennyi instantiát tett az gravaminák tollálásáért; micsoda effectusát érzette Kegyelmetek sok költsége profusiója után, nyilván lehet kegyelmeteknél." FMPGT II. 273–274. A protestánsok az 1638. évi országgyűlésen addig nem voltak hajlandók semmilyen kérdés tárgyalására, amíg be nem adhatták felekezeti sérelmeiket – amit azonban katolikus tanácsosai biztatására III. Ferdinánd nem volt hajlandó átvenni. A hosszasan tartó patthelyzetet végül azzal sikerült megoldani, hogy a király kiadott egy állásfoglalást, amelyben a vallásügyi törvények betartatását ígérte, illetve eljárást néhány konkrét ügyben. Ez végül nem került be az országgyűlésen elfogadott törvénycikkek közé. Hosszú viták folytak arról is, hogy mivel a felekezeti sérelmeket a katolikus rendek nem voltak hajlandók befoglalni a királynak benyújtandó panasziratba, adhatnak-e be a protestánsok külön *gravaminát*.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 485 2022. 01. 27. 13:14:39

Almási
2013 Almási Gábor: *Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában,* In: *Bethlen Gábor és Európa,* szerk. Kármán Gábor – Kees Teszelszky, Budapest, ELTE Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2013, 311–366.

Almási
2014 Almási Gábor: *A* Secretissima instructio *(1620). A kora újkori politikai paradigmaváltás egy Bethlen-kori röpirat tükrében,* Budapest, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2014.

Baranyai
1927 Baranyai Béla: *Adalékok az örökös királyság gondolatának történetéhez 1655–1687,* In: Uő: *A lengyel királykoronázás – Négy közlemény a magyar jog- és alkotmány-történethez,* Karcag, Kertész, 1927, 91–107. (Tanulmányok és közlemények a magyar jog-, alkotmány- és köz-történet köréből, 2.)

Bariska
2007 Bariska István: *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647,* Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2007. (Archivum Comitatus Castriferrei, 2.)

Borián
2000 Borián Elréd: *Lippay érsek és Zrínyi Miklós politikai vitája a jezsuita történetíró, Kazy Ferenc alapján,* In: *Századok* 134. (2000) 913–931.

Bunyitay
1935 Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története* 4. *A váradi püspökség a száműzetés s az újraalapítás korában (1566–1780),* Debrecen, Kapisztrán, 1935.

CJH 1608–1655
Corpus Juris Hungarici / Magyar törvénytár. 1608–1657. évi törvényczikkek, szerk. Márkus Dezső, ford. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen, Budapest, Franklin, 1900.

Cseh-Szombathy
1956–1957 Cseh-Szombathy László: *I. Rákóczy György 1644-es hadjárata,* In: *Hadtörténeti Közlemények,* ú. f. 3. (1956) 1. sz. 43–76; ú. f. 4. (1957) 1–2. sz. 179–203.

Czigány
2017 Czigány István: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem királyellenes hadjárata a harmincéves háborúban (1644–1645),*

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 486 2022. 01. 27. 13:14:39

In: *Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára,* szerk. Borbély Zoltán – Kristóf Ilona, Eger, EKE Líceum, 2017, 75–96. (Acta Academiae Agriensis: Sectio Historiae, Nova Series, 44.)

Fazekas 2003 — Fazekas István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918(1951),* Budapest, ELTE Levéltár, 2003.

Fazekas 2011 — Fazekas István: *Kivételes karrier? Szempontok Széchényi György esztergomi érsek pályafutásához,* In: *Soproni Szemle,* 65. (2011) 123–137.

Fazekas 2021 — Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között,* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.

FMPGT I. — *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez,* I, szerk. Báthory Orsolya – Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton, Budapest, Reciti, 2019.

FMPGT II. — *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez,* II, szerk. Báthory Orsolya – Bene Sándor – Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton, Budapest, Reciti, 2020.

G. Etényi 2019 — G. Etényi Nóra: *Erdély politikai imázsa a Német-római Birodalom propagandájában a harmincéves háború idején,* In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországán,* szerk. Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton, Budapest, Reciti, 2019, 285–326.

Heltai 1994 — Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok,* Budapest, Balassi, 1994. (Humanizmus és reformáció, 21.)

Heltai 2005 — Heltai János: *A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a 17. század első felében (1601–1655),* In: *„Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne…" Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról,* szerk. Heltai János – Tasi Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 115–174.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 487 2022. 01. 27. 13:14:39

Heltai
2008 Heltai János: *Műfajok és művek a XVII. századi magyarországi könyvkiadásban, 1601–1655,* Budapest, OSZK–Universitas, 2008. (Res libraria, 2.)

Illésy
1891 Illésy János: *Nova Transylvanica. Talio,* In: *Magyar Könyvszemle,* 16. (1891) 220–231.

Kármán
2011 Kármán Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után,* Budapest, L'Harmattan, 2011.

Kármán
2019 Kármán Gábor: *Bethlen Gábor soha meg nem írt manifesztuma. A II. Ferdinánd elleni magyarországi háború legitimációja 1619–1620-ban,* In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországán*, szerk. Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton, Budapest, Reciti, 2019, 155–196.

Koltai
2003 Koltai András: *Széchényi György,* In: *Esztergomi érsekek 1001–2003,* szerk. Beke Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 310–318.

LBO
A linzi béke okirattára, szerk. Szilágyi Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.

Ludiková–Mikó–Pálffy 2007 Ludiková, Zuzana – Mikó Árpád – Pálffy Géza: *A szepeshelyi Szent Márton-templom, egy felső-magyarországi katolikus központ késő reneszánsz és barokk sírkövei és halotti címerei,* In: *Művészettörténeti Értesítő,* 56. (2007) 313–344.

Mihalik
2017 Mihalik Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699),* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)

Molnár
2006 Molnár Antal: *A bátai apátság és népei a török korban,* Budapest, METEM, 2006. (METEM könyvek, 56.)

H. Németh
2017 H. Németh István: *Kassa, egy többfelekezetű régióközpont jellegzetességei a 16–17. században,* In: *Viszály és együttélés: Vallások és felekezetek a török hódoltság korában,* szerk. Ittzés Gábor, Budapest, Universitas, 2017, 277–313.

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 488 2022. 01. 27. 13:14:39

Péter
1973 Péter Katalin: *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A* Siralmas panasz *keletkezéstörténete,* Budapest, Akadémiai, 1973. (Irodalomtörténeti füzetek, 83.)

Péter
1985 Péter Katalin: *Esterházy Miklós,* Budapest, Gondolat, 1985.

Prickler
1960 Prickler, Harald: *Geschichte der Herrschaft Bernstein,* Eisenstadt, Rötzer, 1960. (Burgenländische Forschungen, 41.)

Sinkovics
1968 Sinkovics István: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (egyetemi segédkönyv) 1526–1790,* Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.

Szabó
2019 Szabó András Péter: *Eszmék a nádori politika szolgálatában,* In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországán,* szerk. Kármán Gábor – Zászkaliczky Márton, Budapest, Reciti, 2019, 223–284.

Száraz
2015 Száraz Orsolya: *A kassai jezsuita mártírok kultusza a 17–18. században,* In: *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században*, szerk. Fazakas Gergely Tamás – Imre Mihály – Száraz Orsolya, Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2015, 254–273.

Temesváry
1913 Temesváry János: *Erdély választott püspökei 1618–1695,* Első rész *(1618–1663),* Szamosújvár, Aurora, 1913–1914.

Teszelszky–
Zászkaliczky 2012 Teszelszky, Kees – Zászkaliczky Márton: *A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok. Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606,* In: *Aetas* 27. (2012) 4. sz. 49–120.

TL III.
Szilágyi Sándor: *Kassai István levelezése I. Rákóczy Györgygyel és Bethlen Istvánnal,* In: *Történeti Lapok* 3. (1876) 305–308, 321–325, 337–340, 353–357, 369–372, 385–389, 401–402.

Toldy
1852 Toldy Ferenc: *Galantai gróf Esterházy Miklós munkái,* Pest, Emich és Eisenfels, 1852. (Újabb nemzeti könyvtár, I/3.)

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 489 2022. 01. 27. 13:14:39

Toma
2005 Toma Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655–1666),* PhD-disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Közép- és Kora Újkori Magyar Történeti Doktori Iskola, 2005. http://doktori.btk.elte.hu/hist/toma/diss.pdf.

Tömösvári
2015 Tömösvári Emese: *„Két Esterházy – egy Tanáchlás",* In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és művészet határvidékén,* szerk. Ács Pál, Budapest, Reciti, 2015, 89–106.

Tusor
2003a Tusor Péter: *Lippay IV. György,* In: *Esztergomi érsekek 1001–2003,* szerk. Beke Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 296–303.

Tusor
2003b Tusor Péter: *Szelepchény V. György,* In: *Esztergomi érsekek 1001–2003,* szerk. Beke Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 303–310.

Tusor
2005 Tusor Péter: *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján),* In: *Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század),* szerk. Szabó András, Budapest, Universitas, 2005, 123–138. (Historia litteraria, 18.)

Lymbus_2021_1_kötet_KÖNYV.indb 490 2022. 01. 27. 13:14:39